

sein Jahrhundert, ko pravi o njem in Schöpfu, da sta bila talentirana, zelo izurjena slikarja, ki pa sta prav zaradi tega nekoliko zanemarjala bistvene dele svojih slik. Schöpf je bil Tirolec, Kavčič Tolminec. Zdi se mi, da je neka splošna sorodnost v nagnjenjih in značajih zelo verjetna. Prav pri ljudeh, kakor so naši, ki jim iz revnih razmer prirojena nadarjenost pomaga do napredka in uspehov, pogosto opažamo velike zmožnosti združene z neko površnostjo, ki je tudi Kavčiča vodila v skoraj virtuozno rutino risarskega izraza, pred katero pa se je osebni temperament spoštljivo umikal v ozadje.

Pri Kavčiču dalje nazorno vidimo, kako cena umetniškega uspeha v stoletni perspektivi blede, kakor odмира razumevanje za ideal, ki se je zanj boril. To se posebno pokaže, ako primerjamo sodbo o njem v 1. in 2. izdaji Naglerjevega Umetniškega leksikona. V 1. izdaji l. 1835, torej 7 let po smrti, sodi Nagler o njem: »Kavčičeva kompozicija je izborna, in dokazuje, kako dobro je poznal splošno zgodovino in mitologijo. Njegov slog je velik, njegova kompozicija prikupna in njegove ženske glave lepe. Kolorit je pogosto medel, osvetljava bela, brez živahnosti in življenja.« V drugi izdaji iz l. 1904. pa so zabrisane vse pozitivne poteze te karakteristike in poudarjene predvsem negativne.

Slava tega sveta ima usodo trave: v ranem jutru se pojavi mlad kosec in jo pokosi, na njenem mestu pa požene prihodnjo pomlad novo, sveže življenje.

To je nauk iz življenja slovenskega rojaka slikarja Kavčiča, ki je svoje moči posvetil napredku tujine.

ANTON BREZNIK

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

8. Ivan Cankar.

S Cankarjem je nastopil po daljšem času zopet velik reformator v slov. umetnostnem jeziku. Cankar je bil že takoj v začetku nasprotnik vsake teorije in tradicije, ki ni utemeljena v zakonih narave in življenja. Napovedal je boj vsemu, kar je našel v umetnosti našopirjenega, lažnivega in nenaravnega. Isto reformo, ki jo je vršil idejno, je vršil tudi v jeziku. Pri njem sta se vsebina in oblika zlili v lepo enoto.

Svojega reformatoričnega poslanstva se je dobro zavedal. Že v Epilogu svojih Vinjet l. 1899. izpoveduje: »K vragu vse teorije!... Jaz sem naravnost nesrečen (pravi ironično), da sem se takó brezobzirno izneveril vsem teorijam... globoko sem užaljen, da nimam nikakega opravka z rubrikami« (Zbrani spisi, I, 304—305). V več črticah Vinjet se je postavil proti vsebini in jeziku tedanje literature. V črtici »Lite-

rarno izobraženi ljudje« smeši jezik svoje dobe. Zoprni so mu »vsi ti izrazi, napol resnični, napol zlagani in afektirani, ukradeni, prisleparjeni in kupljeni iz različnih družih očij, — a vsi oblečeni v kričečo, ohlapno obleko samoljubja« (Zbr. sp. I, 242). O praznih, frfotajočih frazah literata Emerencija pravi, da so brez vsebine. »Na očéh se mu vidi, da vrvi iz njega vse, kar se je nabralo iz površno prečitanih knjig in neštevilnih dnevnikov. Druzega ni bilo v njem nikdar nič, kakor sploh ne v glavah literarno izobraženih ljudij« (244). V črtici »Človek« pravi, da med literati njegove družbe »ni bilo niti jednega človeka; par simbolistov, par realistov, par idealistov in tako dalje. Človeka nobenega. Ti so samó še suhe rubrike, napisani programi. Prijatelj, ogiblji se tacih družb« (292—293). V poznejših letih je te nazore še ostreje poudarjal. »Za nobeno stvar na svetu se nisem tako malo brigal kakor za literaturo, ki mi je bila od nekdanj vsega zaničevanja in vsega zéhanja vredna stvar. Kraljestvo zase je literatura, pritlikavo kraljestvo; pritlikavci se grabijo tam za lase, boré se s papirnatimi meči; življenje stoji za plotom in se smeje... Ne v areni literature, v areni življenja sem stal!« piše v Krpanovi kobili 1907, 11. In drugod: »Nekoč sem bil umetnik; in življenje je bilo moj modél in moja snov, sodnik in publikum«, govori Peter, pod katerim se skriva Cankar sam (Pohujšanje v dolini šentflorjanski, 1908, 41. Glej še v zbirki Ob zori 1903; uvod str. 4—6.)

Umetnik, ki je stal v areni življenja in je hotel biti v popolnem pomenu besede človek, je tudi na umetnostni jezik gledal drugače kot dotedanji pripovedniki. Cankar je tudi jezik zajemal iz življenja in ne več iz mrtvih virov, iz časnikov in besednjakov, domačih in tujih. Naslonil se je na živi, resnični jezik, ki ga govori ljudstvo in izobraženci, iz tradicionalnega knjižnega jezika je sprejel samo ono, kar je postalo last ljudstva in izobražencev, t. j. kar se je resnično govorilo. Zavrgel je Levstikov slovniški purizem ter Jurčičevo in Železnikarjevo časnikarsko navlako, kar bi bili morali storiti že realisti in nastopajoči naturalisti (Govekar, mladi Meško). Pisal je samo žive slovniške oblike (nikdar ni zapisal deležnika na -vši), žive besede in stavke, izjemo je delal le v tako imenovani neodvisni stavčni konstrukciji, ki jo je posnel po francoščini.

Ker mu je šlo za svežost in moč v jeziku, zato se je zanimal zlasti za ljudski jezik in ga je pisal tudi tam, kjer so se ga izobraženci že izogibali in rabili izposojenke ali tujke. Potapljal se je vedno globlje v živi ljudski jezik in je vedno bolj opuščal prazne knjižne izraze.

Pri jeziku pa ga ni vodilo samo umetnostno merilo, t. j. podajanje življenja, ampak posebej tudi ozir na slovenstvo. Že takoj od začetka se ogiblje raznih slovanskih izposojenk, ki so se že ukoreninile med izobraženci, in rabi namesto njih domače slovenske besede. Pozneje pa se je vedno bolj čistil in je opustil vse besede, ki jih je imel za izposojenke in je brezobzirno dosledno rabil zanje samo slovenske izraze.

Dasi se je tako močno oprijel ljudskega jezika, vendar ni zašel v napako, ki bi bila lahko škodljiva njegovemu pojmovanju umetnosti. Ostal je pri splošnem ljudskem jeziku in ni iskal razen v par izjemah nič dialektičnega in pokrajinskega; tako so izginili v njegovem jeziku zadnji sledovi romantike. Zanj je živel le splošni občevalni jezik ljudstva in izobražencev. Cankar je ustvaril slovenski moderni umetnostni jezik.

Če hočeš Cankarjev jezik razumeti, ti ni treba pregledovati domačih in drugih slovarjev, kakor je bilo treba pri dosedanjih pisateljih; tudi ti ni treba povpraševati, kaj se govori v tem ali onem narečju; kvečjemu vprašaj parkrat, če se ta in ona Cankarjeva beseda govori na Vrhniki; nekaj izjem najdemo le v začetnih povestih.

Cankar je imel že zgodaj lastno sodbo o umetnostnem jeziku. Že v črticah, pisanih med leti 1894—1896 (Zbr. spisi, II. zv.) in v Vinjetah, nastalih med leti 1897—1899, skoro ne pozna one afektacije, ki je takrat neomejeno vladala v jeziku naših pripovednikov; to je dokaz, da je že v rani mladosti bolj gledal na jezik, ki ga govori preprosti človek, kot pa na jezik, ki se je pisal v tedanjih knjigah in časopisih. Ušel mu je le redko kak neslovenski časnikarski izraz (n. pr. došlec, izvesten, izvanreden, odvažen, razmotrivati, sestati se itd.), ki pa ga je po nekaj letih že opustil. Njegov razvoj je šel vedno bolj v slovensko smer in je skoro vsako leto zavrzel kako izposojenko in pisal namesto nje domačo besedo. Do l. 1900. še srečavamo izraze sličen, tajinstven, licemerec; od tega leta dalje piše le podoben, skrivnosten, hinavec. Do l. 1901. je redno le čital; po tem letu pa je samo bral; neverjetno je, s kako trdovratnostjo piše vedno le brati, berem in se nikoli več ne zmoti, da bi zapisal zavrženo izposojenko. Od tega leta dalje piše tudi naključje in ne več slučaj. Do l. 1903. je pisal zrcalo, po tem letu dalje pa vedno le ogledalo. Do l. 1904. je pisal še soba, s prihodnjim letom začne rabiti izbo, pa naj pomeni ta izba veliko gosposko ali pa majhno in umazano delavsko. Od tega leta dalje piše tudi izključno le bleščati se, bleščeč in ne več blesteti, blesteč. Prvih deset let je pisal srbskohrv. izraz učaran, začaran ali pričaran; leta 1905. se je spomnil domačega izraza uročiti, uročen in poslej ga skoro izključno rabi (n. pr. strmeli so nanj kakor uročeni, Potepuh Marko in kralj Matjaž, 1905, 48; mlinarica ima uročene oči; koliko moških je že uročila, V mesečini 1905, pogosto; pijan sem bil, uročen, Martin Kačur, 1906, 60; tvoje oči so me uročile, Hlapci 1910, 2; uročene oči, Podobe iz sanj, pogosto itd.). Prvo desetletje pozna samo srbskohrv. izraz zahtevati, pozneje pa rabi pogosto staro domačo besedo terjati (n. pr. Naše meso jih je [bogatine] nasitilo, tirjajmo svoje meso in svojo kri, Kurent 1909, 42; zakaj si tirjala, 74. Če stopiš pred Boga, ne tirjaj stoji; stojim pred njim in tirjam, Hlapec Jernej 1907, 94. Ljudstvo tirja svojo pravico, Hlapci, 57; Bog tirja srce, 78 itd.). Prva leta je rabil ruski izraz povod, n. pr. se je razsrdil brez vsacega povoda (Vinjete, Zbr. sp. I. 118) in pogosto; pozneje je pisal samo domač izraz

vzrok, n. pr. bila je potrta brez vzroka (Milan in Milena 1913, 27 itd.). Prva leta je rabil srbskohrv. izraz služkinja, pozneje mu je prišel na misel domač izraz krščenica (n. pr. Krpanova kobila 1907, 69; Iz Ottakringa v Oberhollabrun, Zbr. sp. IX, 331), največkrat pa je rabil izraz dekla, ne več služkinja. Dolgo časa je pisal ostaviti, proti koncu pa se je zavedel te izposojenke in je pisal po domače pustiti, zapustiti.

Že takoj od začetka je pisal ljudske besede tudi tam, kjer so izobraženci govorili namesto njih že slovanske izposojenke. Vse svoje življenje je pisal le hudodelec, hudodelstvo, izvedenec, maščevanje, medtem ko, nasmeh, natanko (n. pr. natanko štirinajst jih je bilo, Hiša Marije Pom. 21), natančnost, novica, je šel p o svoji poti (ne svojim potem, n. pr. jaz grem po svojem potu, Kralj na Betajnovi 1902; je šel po svoji poti, Gospa Judit 9; gre po svoji poti, Lepa Vida 48 itd.), postava, pregrinjalo ali zagrinjalo, prihodnost, razloček, razločevati (n. pr. glede njene lege razločujemo toliko nijans, Vinjete, Zbr. sp. I, 164; težko je razločevati med grehom in poštenostjo, Potovanje N. Nikiča, 210; njegovo vedenje se je razločevalo od vedenja drugih fantov, Na klancu, 44; starec se je nekoliko razločeval od svojih vrstnikov, Nina 1906, 4, 38), razglasiti (n. pr. razglašali so jo za židinj, Volja in moč, 22); ud; ukvarjati se (n. pr. ukvarja se s politiko, ukvarja se z umetnostjo, Tujci, pogosto; ukvarjal sem se z dolgo razpravo, Nina 46), vislice, znamenje (n. pr. treba da človek v zunanjih znamenjih ne daje pohujšanja, Hlapci 23), darovati (t. j. žrtvovati, n. pr. Ana se je hotela darovati na vsak način za njegov dom, Ruda, Zbr. sp. III, 67; junak je daroval kri in življenje za svoje prepričanje, Hlapci, 56; vse, kar bova darovala, nama bo nekoč obilno povrnjeno, Iz Ottakringa v Oberhollabrun, Zbr. sp. IX, 322). Te in take domače izraze je pisal v dobi, ko se je zdelo, da so jih časnikarji, znanstveniki in romantični realisti ter njim podobni naturalisti že pregnali iz knjige in pisali namesto njih slovanske izposojenke: zločin (ali rusko zlodejstvo), veščak, osveta, dočim, usmev (češko), točno, točnost, vest, zakon, zavesa, bodočnost, razlika, razlikovati, proglasiti, baviti se, član, vešala, znak.

Cankar je videl lepoto in moč v starih domačih besedah in je razne časnikarske izposojenke rabil le tedaj, kadar je hotel slabe pisatelje in puhloglave izobražence smešiti, n. pr. v Literarnem pismu, kjer govori o Ketteju: »...jaz nisem pisal panegirika; nisem rabil tistih divotnih, dražestnih in nedosežnih izrazov, ki so pri nas tako po ceni, da krmijo svinje z njimi« (Zbr. sp. III, 314). Z enakimi izrazi ironizira podobne klavrne junake: »Jaz sam stojim tožnojad, jadno-tožen junak« (Volja in moč 85). Lepoto jezika vidi v domačnosti in preproščini. Literarno afektacijo praznih ljudi smeši tako: »Dovolj je sicer, da je človek dostojno oblečen (govori ironično) in da govori o priliki v visokih, če mogoče precej nenavadnih in zavutih izrazih (Jesenske noči, Zbr. sp. III, 257). Da je na rabo besed skrbno pazil,

to sam večkrat omenja, n. pr. »Moj okus je zelo občutljiv v stvareh izražanja, sloga in jezika« (O stricih in bratanih, Zbr. sp. III, 333). V Milanu in Mileni govori o skrbni »izberi besed« in o trudu za »melodiko stavka« (72). V pismu, ki ga je pisal Zofki Kvedrovi in kjer jo graja, da je pisala, da izdava (list) nam. izdaje, se opravičuje takole: »Nikar mi tega (t. j. omenjene graje) ne zameri, saj veš, kako v časti imam jezik, to naše lepo orodje« (LZ 1935, 26).

Da je zavestno iskal slovenskih besed, se vidi iz njegovih izrečnih izjav, n. pr.: »Nameraval sem najprej, da pišem o umetnosti razumljivo, torej v jeziku, ki ga ljudje poznajo, ne pa v ilirščini, z latinščino pomešani« (članek Jakopičev paviljon, LZ 1910, 509). »Mile slovenščine ne bodo ubili kruti sovragi od severa in od juga, temveč naši domači pismarji in farizeji ter njih slovanski bratje (v kritični črtici: Sam!, SN 1909; Zbr. sp. XVI, 44).

Par izposojenk je pa kljub skrbni pazljivosti pisal do konca (n. pr. prekiniti nam. pretrgati, večš nam. izveden, pretvarjati nam. spremeniti, načičkati nam. nališpati (načičkana obleka, Gospa Judit 105; načičkana ženska, Krpanova kobila 120; izraz je uvedel iz srbohrv. Govekar), ker ni poznal njihovega izvora. Če bi bil hotel poznati vsako besedo, bi bil moral biti seve jezikoslovec, ki se posebej ukvarja s tem vprašanjem.

Zanimanje za ljudski jezik je pri Cankarju rastlo tem bolj, čim starejši je bil. V starejši dobi je opazil mnogo ljudskih besed, za katere je rabil v mlajših letih knjižne izraze, ki jih na Vrhniki ne poznajo. Prva leta je pisal knjižno besedo barje (življenje in smrt Petra Novljana, Knezova knjiž. 1903, 70, 71; LZ 1903, 630 itd.); pozneje je ta izraz opustil in pisal samo besedo, ki je znana na Vrhniki: na mahu (DS 1913, Zbr. sp. XVII, 77; nad mahom, r. t. 78; na mahu, Moje življenje 1914, Zbr. sp. XVII, 210, 227 itd.). V mlajši dobi rabi samo knjižno obliko smer, vzeto iz češčine; v zadnjih letih rabi ljudsko obliko mer (v to mer, v ono mer, Podobe iz sanj 138 in pogosto). V poznejših letih je uvedel v povesti več vrhniških lokalizmov, ki jih v mlajši dobi ni pisal, n. pr. žleviti (žlevi svojo kri, Grešnik Lenart, Zbr. sp. XVII, 284), spetka (Hlapec Jernej 40; Pohujšanje v dolini šentflorjanski 1908, 81; Moje življenje, Zbr. sp. XVII, 214); skezati (n. pr. Boterca, ti boš skezála, hudo skezála, Hlapci 6. So rekli, da bom še skezála, Martin Kačur, 1906, 80; besedo poznajo na Vrhniki le stari ljudje; izpričana je tudi za Horjulj, kjer je bila doma Cankarjeva mati; Novice 1854, 40, v dopisu iz Horjulja: že skezám; cel dan skezámo to delo = imamo dosti delati; skeza peljati = ima dosti peljati); dalje: podkapnica (rod. pod kapom; n. pr. Knjiga za lahkomiselné ljudi, 1901, 41; Na klancu 1902, 36 itd.).

V starejših letih je opustil tudi več takih knjižnih izrazov, ki jih ima pismeni jezik iz vzhodnih narečij, n. pr. itak, idi, idite; dostojen itd.; pozneje je pisal le take izraze, ki so v navadi na zahodu: tako (n. pr. Ne krone več ne dobiš, saj bi tako vse zapil, Potepuh Marko, 12),

pojdi, pojdite, spodoben. Nasprotno pa je opustil v poznejših letih vse nenavadne izraze, ki jih nima splošni književni jezik. Prva leta piše vrhniške glagolske oblike spovedávati se, nakupávati, pogledávati, pre-mišljávati itd.; dalje obliko pomive, po l. 1904. ima knjižno obliko pomije. V mlajših črticah rabi pogosto besedo sklenica v pomenu skodela, kar je slišal v Idriji (n. pr. veliko steklenic in sklenic, Vinjete, Zbr. sp. I. 247; na tehtnici je bila sklenica njegove vrednosti težja od sklenice moje, Zbr. sp. III, 314 itd.); bratàn (slišal na Krasu, n. pr. Zbr. sp. III, 332, 333 itd.). V Pulju, kjer je med l. 1897—98 večkrat bival in pisal svojo prvo dramo in prve črtice (prim. Krpanova kobila 1907, 7), je slišal izraze kakor oslužavati (n. pr. mati je hodila oslužavat t. j. streč; Knjiga za lahkomišelné ljudi, 1901, 51), blesikati (n. pr. blesikale so ji v lica zlate zapestnice, r. t. 52, blesikast pajčolan 58); valuta (= kriva črta, n. pr. njene obrvi so stale v dveh valutah visoko nad očmi, Popotovanje Nikol. Nikiča, 195). Pozneje ni takih izrazov več pisal.

Izmed pripovednikov je vplival nanj samo Trdina, od katerega je vzel nekaj dolenskih izrazov, n. pr. nakaza; nakazen; zdelo (rabi n. pr. v Martinu Kačurju 1906, 5, 8); dobil iz Trdinove novele Gospodična Cizara. V slovniškem pogledu je vplival nanj njegov srednješolski učitelj Levec, po njem piše oblike kakor pisarnica, gostilnica; póstaren, zéhati, zéhanje itd.

LOJZE POTOČNIK

VPLIVI NA STOPNJO LEPOTE IN GRDOTE

»Umnost«, oz. »néumnost« in soglašénost, oz. nesoglašénost ter lepota in grdota.

V prvem poglavju pričujočega tretjega dela smo se dokopali do dveh enačb: »umetniško dovršen in soglašen estetski objekt biti« pomeni isto kakor »biti takó ali takó oblikovan estetski objekt«, medtem ko »umetniško nedovršen in nesoglašen estetski objekt biti« pomeni isto kakor »biti „neoblikovan“ estetski objekt«. Iz te enačbe smo izvedli še drugo enačbo: »umetniško ustvarjati, umetniško dovrševati ali soglašati« se pravi isto kakor »oblikovati«.

Do teh dveh enačb smo se povzpeli takrat, ko še nismo vedeli, da ima vsako pravo umetniško oblikovanje ali ustvarjanje še posebni videz »umnosti«, oz. »néumnosti«, ki smo jo odkrili šele v predhodnem poglavju, zato moramo ti enačbi spopolniti še s te strani. Tako se bosta sedaj ti enačbi glasili takole: »umetniško dovršen ali soglašen estetski objekt biti« se pravi isto kakor »umno oblikovan estetski objekt biti«, medtem ko umetniško nedovršen ali nesoglašen estetski objekt »biti« se pravi prav isto kakor »néumno oblikovan